

7. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 37, арк. 121–128].
8. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51984фп, т. 25, арк. 64–64 зв.
9. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 7–8 зв.
10. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 37, арк. 169; т. 41, арк. 56–61.
11. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 2–6.
12. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 11–37.
13. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 48, арк. 165–175.
14. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 48, арк. 176–187.
15. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51 894фп, т. 41, арк. 1
16. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 47, арк. 117–118.
17. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп, т. 48, арк. 249–264.
18. Осташко Т. Н. Отношения интеллигенции и власти в ходе реализации аграрной политики советского государства (1920-е – начало 1930-х гг.) / Т. Н. Осташко // Сибирская провинция и центр: культурное взаимодействие в XX веке. – Новосибирск, 1997. – С.141–180.
- 19.

Аникіна О.П. Вистоять во имя науки (В.И. Сазанов).

На основе архивных документов освещается страница истории аграрной науки, связанная с политическими репрессиями по делу украинского филиала «Трудовой крестьянской партии», в частности относительно судьбы профессора В. И. Сазанова (1879–1967).

Ключевые слова: Виктор Иванович Сазанов, Трудовая крестьянская партия, сельскохозяйственная наука, репрессии.

Anikina O. Stand in the name of science (V.I. Sazanov).

A page in the history of agricultural science related to political repression in the case of the Ukrainian branch of the «Labour Peasant Party» about Professor V. Sazanov (1879–1967) is observed by the analysis of archival papers.

Keywords: Viktor Sazanov, Labor Peasant Party, agricultural science, repression.

УДК 378.1:631.527(477.7)

Апостол М.В.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРИЗАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА А.О. САПЕГІНА (1883-1946 рр.)

У статті проводиться дослідження науково-популяризаторської діяльності акад. А.О. Сапегіна. Доводиться, що вона відбувалася в напрямках популяризації ботанічних знань, селекції та генетики, застосування математичних методів для вирішення питань дослідної справи як з освітніми цілями, так і з метою пропагування методів і результатів наукових досліджень.

Ключові слова: А.О. Сапегін, ботаніка, генетика, селекція, варіаційна статистика, селекційні сорти, науково-популяризаторська діяльність.

Науково-популяризаторська діяльність завжди є важливою для впровадження результатів передових наукових досліджень у життя суспільства. Популяризація наукових проблем і шляхів їх дослідження не тільки звертає увагу та викликає інтерес суспільства, а й сприяє збереженню та розвитку наукових знань, залученню молодих кадрів. Науково-популярні роботи дозволяють донести складну наукову проблематику у цікавій та зрозумілій формі широкому колу читачів. Тому провідні науковці для пропагування своїх досліджень часто надавали своїм працям науково-популярну форму. А.О. Сапегін також вважав необхідним використання науково-популярних робіт різного спрямування.

Існуючі дослідження, в яких розглядаються деякі аспекти організаторської та наукової діяльності А.О. Сапегіна, мають за мету розгляд становлення та розвитку Селекційно-генетичного інституту, дослідної справи, дослідних установ, генетики та селекції на Україні. Це дослідження С.П. Лифенка, В.П. Коновалова, В.М. Соколова, Анікіної О.П., Піпан Х.М., Урсу Д.П. та ін. Проте науково-популяризаторська діяльність акад. А.О. Сапегіна на сьогоднішній день не досліджувалася.

Метою представленої роботи є дослідження науково-популяризаторської діяльності А.О. Сапегіна та її значення для розвитку вітчизняної сільськогосподарської науки і освіти.

Впродовж усього періоду наукової та викладацької роботи А.О. Сапегін приділяв багато уваги популяризації наукових досліджень та методів їх проведення. Науково-популяризаторська діяльність акад. А.О. Сапегіна відбувалася в напрямках популяризації ботанічних знань, досягнень селекції та генетики, застосування математичних методів для вирішення питань дослідної справи та селекційних досліджень. Крім того, популяризаторська діяльність проводилася як з освітньою метою у залученні до навчання у викладацькій роботі, так і з метою пропагування методів і результатів наукових досліджень у науковій. Працюючи у новітніх для того часу напрямках (цитологія, генетика, селекція, застосування математичних методів у сільськогосподарській дослідній справі) А.О. Сапегін часто друкував свої популяризаційні роботи для галузевих фахівців, для ознайомлення з передовими розробками та досягненнями у сільськогосподарській галузі.

Першою спробою популяризації сам А.О. Сапегін вважав видання у 1908 р. підручника «Краткий учебник ботаники» [1]. Виконуючи обов'язки асистента ботанічного кабінету Імператорського Новоросійського університету молодий вчений створив свій перший підручник не тільки з метою допомоги у вивченні курсу ботаніки, а й для популяризації наукових знань з ботаніки.

Займаючись генетикою та селекцією після повернення із закордонного відрядження вчений видає у 1912 р. свою першу в цих галузях роботу «Законы наследственности как основа селекции сельскохозяйственных

растений» [2], пов'язану з курсом лекцій із генетики та селекції. Так як за словами А.О. Сапегіна «дело селекции на строго научных основах генетики было совершенно ново в те часы, встречалось недоверчиво и недружелюбно. Необходимо было популяризовать эту идею...» [3, арк. 49], а також через відсутність відповідних видань російською мовою, метою означеної роботи було ознайомлення як з основними науковими положеннями, так і з найновішими досягненнями в галузі генетики та селекції.

Працюючи завідувачем селекційного відділу при Одеському дослідному полі, а згодом і завідувачем Одеської селекційної станції, А.О. Сапегін, поступово розширюючи програми досліджень, вбачав за обов'язкове популярним чином оприлюднювати результати наукових досліджень. За результатами селекційних робіт з 1912 р. по 1928 р. кожен рік складався звіт (усього опубліковано 13 випусків «Трудов Одесской сельскохозйственной селекционной станции» з 1914 р. по 1928 р. [3, арк. 16]), в якому у доступній формі показувалися основні задачі, методи їх вирішення та здобутки селекційної роботи [4-8 та ін.]. Крім того, у роботі «Краткий сводный отчет за 10 лет (1912-1922)» [8] А.О. Сапегін у доступній для неспеціаліста формі проводить аналіз результатів роботи за всі роки.

Взагалі, після Жовтневої революції 1917 р. важливість справи популяризації наукових досягнень різко зростає. Цьому приляло зменшення освітнього рівня наукового поповнення галузі та державного керівництва. З 1919 р. за декретом Ради Народних Комісарів від 2 березня 1919 р. «Про вступ до вищої школи» до навчання приймалися всі бажаючі віком з 18 років незалежно від їх освіти, тому проблемою постала відсутність належних знань та підготовки студентів. Велику увагу приділяли не рівню базової освіти, а соціальному походженню, вивченню марксистсько-ленінської літератури. Організація систематичної пропаганди та популяризації наукових знань стала частиною діяльності державних та партійних керівних органів. У Державному видавництві було створено науково-популярний відділ, який займався виданням загальноосвітньої та науко-популярної літератури. Відомчі видання також сприяли публікації робіт, що пропагували наукові знання для соціалістичного будівництва суспільства.

Тому, як в науковій, так і у викладацькій роботі, А.О. Сапегін став ще більше приділяти уваги популяризації наукових знань. Так, у роботі «Для чего учреждена, как работает, чего достигла Одесская сельскохозйственная селекционная станция. 1912–1922» [9], виданій Народним Комісаріатом землеробства України, проф. А.О. Сапегін популярно висвітлює основні наукові завдання, надає повну характеристику станції, проведених робіт, результатів досліджень. Він також пояснює до чого потрібна селекція та селекційні станції, наводить загальну характеристику селекції як поняттю. Висвітлюючи методи роботи станції вчений пояснює для чого потрібне

збирання різноманітних сортів сільськогосподарських рослин з різних місцевостей, їх випробування. Він популярно пояснює, що таке сортовипробування, його складності. Далі у доступній формі роз'яснює, що таке лінії, лінійні сорти, чисті лінії, чистолінійні сорти, як зберігається чистота ліній та як утворюється розщеплення якостей насіння (а тому і як вести селекцію рослин, що схрещуються). Вчений пояснює увесь шлях створення нових сортів до моменту їх передачі господарям до широкого використання. Пропагуючи наукові результати А.О. Сапегін надає докладні характеристики отриманим на станції сортам: чистолінійним сортам озимої пшениці № 0194 («кооператорка») і № 0158 («земка»); чистолінійним сортам ярої пшениці № 00414 («улька»), № 00274 («гирка»), № 0012 («арнаутка»), № 00122 («черноуска»). Вказує, що зусилля селекційної роботи станції привели до позитивних результатів, до можливості надати кращі сорти землеробам для подальшого розповсюдження. З метою поширення відомостей про результати роботи станції А.О. Сапегін також опублікував популярну статтю у відомчому журналі «Степное хозяйство» про отримані нові сорти озимої пшениці «кооператорка» та «земка», які на той час вже добре зарекомендували себе та були готові до поширення серед господарів [10].

Дослідження в галузі методики дослідної справи, вирішення її актуальних методологічних питань привели А.О. Сапегіна до поглибленого використання математичних методів. Впровадження математичних методів до досліджень в агрономічній та сортовипробувальній справі для початку ХХ ст. також було новим напрямком наукових досліджень, у якому розроблялися спеціальні підходи та методика. Зважаючи на ефективність застосування відповідних методів, а також для усунення чисто формального використання математичних формул, А.О. Сапегін публікує брошуру «Определение точности полевого опыта с помощью элементов вариационной статистики» [11] (1921 р.) з метою популяризації нових підходів у проведенні досліджень. Означена робота була випущена в основному з метою популяризації використання статистичних методів у дослідній справі для студентів-агрономів. На прийняття рішення професором та керівником науково-дослідної роботи кафедри рослинництва А.О. Сапегіном про друк роботи великий вплив мала необхідність викладати лекційні курси студентам Одеського сільськогосподарського інституту, а згодом Одеського інституту народної освіти, із низьким рівнем освіти та відсутність бібліотечної літератури для підвищення знань студентів. Сам курс лекцій з варіаційної статистики А.О. Сапегін виклав також у науково-популярній формі у підручнику «Вариационная статистика: элементарный учебник для агрономов» [12-13 та ін.] (1922 р.), який до 1937 р. витримав 5 видань російською та одне українською мовою. Матеріал в усіх виданнях був поданий дуже цікаво та доступно для розуміння студентам без спеціальної математичної підготовки. У 1925-1926

пр. професор генетики та селекції Одеського інституту народної освіти за курсом лекцій видав три видання підручника «Загальна методика селекції с.-г. рослин» (одне у 1925 р. українською мовою та два у 1926 р. російською), У передмові автор наголосив про необхідність ознайомлення з елементарними твердженнями варіаційної статистики для викладених способів селекції та методики польового досліджу. У підручнику він пропонував викладені у доступній формі раціональні підходи з надією допомогти досягти розуміння суті селекційної методики.

У роботі з популяризації методики сільськогосподарської дослідної справи А.О. Сапегін не тільки висвітлював суть основних методів та підходів, пояснював актуальні проблеми напрямку, а й у науково-популярній формі на Всеукраїнському з'їзді із сільськогосподарської дослідної справи у Харкові (1925 р.) пропагував своє бачення наукової схеми організації сільськогосподарської дослідної справи в межах України.

Проводячи свої дослідження в галузі селекції з використанням наукових основ генетики А.О. Сапегін завжди сприяв популяризації галузевих спеціалізованих знань для широкого кола слухачів. Беручи до уваги новітність справи селекції та генетики, а також необхідність підвищення тогочасного освітнього рівня працівників сільського господарства, населення, А.О. Сапегін за підтримкою Наркомзему УСРР видає дві науково-популярні книжки «Генетика: етапи менделізма» [14] (1923 р.) та «Как улучшаются и выводятся новые сорта хлебов» [15] (1923 р.).

Займаючись справою популяризації основних наукових положень він не тільки публікував власні науково-популярні роботи, а й редагував роботи з популяризації наукових знань інших вчених. Так, за його редагуванням було випущено науково-популярне видання німецького вченого Е. Баура «Научные основы селекции: руководство для сельских хозяев, садоводов и лесоводов» (1924 р.) [16].

Професор А.О. Сапегін у справі популяризації ботанічних знань співпрацював і з державними органами. Так, у 1922 р. в результаті співпраці з науковою комісією по збору і культурі лікарських рослин при Одеській губернській раді народного господарства за ред. А.О. Сапегіна був виданий плакат-інструкція по збиранню та засушуванню лікарських рослин.

У 1922 р. в Одесі був створений Будинок вчених, завданням якого було сприяння організації та розвитку наукових товариств Одеської губернії, видання періодичних наукових видань та ін. Результатом допомоги Будинку вчених стало утворення та робота товариства краєзнавців, а також наукового при ВУАН товариства [17]. У 1923 р. була заснована Одеська комісія краєзнавства при ВУАН [18], в якій членом секції природознавства (секція вивчення природних багатств краю) став і проф. А.О. Сапегін. У своїй роботі комісія підтримувала зв'язок з Центральним бюро краєзнавства, бюро з'їздів із вивчення виробничих сил країни при Держплані СРСР, Одеським філіалом Наукового сільськогосподарського

комітету України та ін. організаціями, а секція природознавства – з Товариством природознавців. Популяризація досліджень, що проводилися членами секції комісії, через публікацію праць була проблематичною внаслідок відсутності фінансування. У своєму завданні з просвітницької діяльності серед населення Одеська комісія краєзнавства встановлювала зв'язки з педагогічними закладами. Крім того, внаслідок реформи науково-дослідної роботи у вищій школі, за наявності лише інститутів народної освіти, тобто педагогічних закладів, які не готовили наукових працівників, при секціях комісії проводилася науково-дослідна робота викладачів Одеського інституту народної освіти, в якій розглядалися практичні відомості для осіб, що цікавляться ботанікою, ґрунтознавством та ін. На засіданнях секції виголошувалися доповіді з ботаніки, ґрунтознавства, фауни місцевого краю тощо, які були направлені не тільки на розвиток науково-дослідної діяльності, а більше на популяризацію наукових знань серед населення.

Зважаючи на те, що I всеукраїнський з'їзд з вивчення продуктивних сил та народного господарства України (1924-1925 рр.) як зібрання представників науки та I всеукраїнська краєзнавча конференція (1925 р.) визначили, що всю роботу наукові дослідники повинні будувати на фундаменті марксизму-ленінізму, а головним напрямом роботи повинні бути природничі дослідження, вивчення продуктивних сил країни [18], а також те, що робота у краєзнавчих дослідженнях зводилася по суті до популяризації науки (спостереження за погодою, кліматичними змінами, проведення екскурсій, вивчення в гуртках елементів агротехніки та впровадження їх у життя на шкільних чи кооперативних ділянках) у деяких наукових закладах стали проводити екскурсії. Популяризація дослідних робіт у вигляді екскурсій проводилася і на Одеській сільськогосподарській селекційній станції, для чого А.О. Сапегіним була видана пам'ятка для відвідувачів [19]. Означена пам'ятка мала декілька видань.

Подальше перетворення науки у виробничу силу, прагнення прискорення її темпів розвитку зумовило поширення науково-популярної літератури і у 30-х роках ХХ ст. Науково-популярна література видається в країні як для кваліфікованих галузевих спеціалістів суміжних галузей знань, так і для широкого кола читачів. Науково-популярна література цих років містить вже не тільки інформацію про результати та методи передових наукових досліджень, а й популярно викладені програми розвитку наукових галузей у масштабі всієї країни. Працюючи в ці роки в Ленінграді та Москві академік А.О. Сапегін вбачав селекцію та селекційні дослідження комплексним процесом і пропагував відповідну перебудову та її планування у масштабі усєї країни. Науково-популярне викладення своєї ідеї А.О. Сапегін зробив у циклі статей «Очередные вопросы селекции в СССР» (1930 р.) у відомчому журналі «Семеноводство». Надаючи науково-популярну характеристику всім аспектам селекційної роботи він викладав

організаційні питання реконструкції селекційної методології. Характеризуючи селекцію як прикладну генетику вчений популярно розкривав результати селекційних досягнень за останні роки, а також особливості сучасних на ті роки селекційних робіт.

Він вказує, що вимога якнайбільшого пристосування сортів до місцевих умов приводить до необхідності проводити кінцеву фазу селекції на місцях, тобто на полях соціалістичних господарств. Це дасть можливість селекціонеру у заключній фазі бачити поведінку своїх сортів у зв'язку з мікрорайонними особливостями, допоможе відібрати найбільш пристосовані до мікрорайонів сорти. З іншого боку, селекціонери будуть отримувати більшу кількість варіантів для кінцевої оцінки тих чи інших сортів. Вбачаючи у цьому моменті основу для взаємного зв'язку між селекційними закладами та соціалістичними господарствами вчений вказує, що саме так можна досягти найкращих результатів селекційної роботи. Із великої складності завдань селекції із боку соціалістичного господарства та прискореного темпу його розвитку впливає необхідність широкого масштабу селекційної роботи та складності селекційного знаряддя. Це, в свою чергу, викликає необхідність створення невеликої кількості селекційних центрів, які мають усе необхідне для проведення роботи будь-якого обсягу, де селекціонери повинні проводити основну фазу селекції культури, використовуючи матеріали різноманітного походження. Він вказує: «Селекционер организывает и руководит в своем районе или в своей зоне упомянутыми пунктами и массовым опытническим, работы которых значительно помогут дать окончательную характеристику селекционируемым сортам. Селекцентры, очевидно, расположатся соответственно зональным станциям и специальным институтам.

Разрабатывать научные основания и методологию селекции, исследовать генофизиологические факторы всяких устойчивостей, урожайности и качества продуктов, изучая естественный отбор и нормы реагирования сортов культурных растений, заботиться о новых культурах и новом материале для селекции, собирать и разрабатывать все, что относится к планированию и программам селекции, также к новым заданиям со стороны индустрии и плановых органов – всю эту работу общего значения должны выполнять селекционные институты» [23, с. 13]. А.О. Сапегін докладно висвітлює які кваліфіковані кадри потрібні та де їх повинні готувати.

Найвищим органом планування в країні селекційної справи, розподілу завдань по науково-дослідним інститутам, селекціонерам та вузам А.О. Сапегін бачив Академію наук. Вона повинна розглядати та корегувати програми та методики науково-дослідних іститутів та сортомереж. За окремими республіками ці функції повинні, з його точки зору, виконувати спеціальні селекційні ради при наркомземах (хоча вони лише мають планувати селекційну справу). Для науково-дослідної роботи над конкретними питаннями селекції акад. А.О. Сапегін пропонував створення

наукових груп, в яких потрібно включати усіх дослідників, працюючих над відповідним питанням.

Залучення у 30-х роках ХХ ст. державою широких мас до участі у науково-технічній революції за умов використання лише марксистсько-ленінського світогляду, великі успіхи в галузі генетики та селекції сприяли збільшенню робіт з науково-популярним підходом до висвітлення проблем. В якості прикладу тут можна навести статті А.О. Сапегіна «Применение рентгеновских лучей в селекционных целях» у відомчій газеті «Социалистическое земледелие» (1931 р.) [24] та «Рентгеномутации как источник новых сортов растений» у журналі «Природа» [25]. Вчений також активно публікує статті у журналах «За марксистсько-ленінське природознавство», «Планове хозяйство», «Социалистическое земледелие», «Социалистическая реконструкция сельского хозяйства» [3, арк. 18].

Проте посилення концепції яровизації Т.Д. Лисенка із середини 30-х років внесло свої корективи до тематики науково-популярних робіт А.О. Сапегіна. Активно проводячи популяризацію проведення наукових досліджень для розбудови соціалістичного господарства у відомчих журналах вчений піднімає питання використання заходів із прискорення селекції сільськогосподарських рослин. Так, у журналі «Семеноводство», як у друкованому органі Державного всесоюзного насінневого об'єднання, він у 1933-1934 роках проводить науково-популярний огляд шляхів прискорення селекційної роботи із сільськогосподарськими культурами у статтях «Пути ускорения селекционной работы с полевыми растениями» (1933 р.) [26] та «Мероприятия по ускорению селекции с.-х. растений» (1934 р.) [27]. В означених статтях вчений пояснює поняття прискорення селекції, наводить характеристику існуючих методів прискорення селекції та складнощів, що виникають. Вказує, що уповільнення темпів селекції виникає внаслідок необхідності оцінювати велику кількість форм та повільного початкового розмноження, а також внаслідок того, що селекціонер вимушений пристосовувати свій сорт до стандартних прийомів технології, до яких підганяється оцінка усіх сортів, та ін. У першій статті «Пути ускорения селекционной работы с полевыми растениями» вчений вказує, що у деяких випадках можна досягнути прискорення роботи, і перелічує усі існуючі засоби прискорення селекції польових культур (усі впливають лише на розмноження). У наступній статті «Мероприятия по ускорению селекции с.-х. растений» розглядаючи з точки зору генетики прискорення темпів («поправки») селекційного процесу для різних фаз виведення сортів одним із заходів щодо прискорення селекції вже називається яровизація. Вчений вказує: «Ускорение в последней фазе селекции, когда остается для окончательной оценки небольшое количество сортов, достигается испытанием их в многообразных условиях конкретного хозяйства и конкретной агротехники, т.е. в колхозах и совхозах.

Наличие указанной технической базы и теплиц, а также использование искусственной яровизации позволяют иногда еще больше ускорить селекционный процесс, а именно в тех случаях, когда к наличному хорошему сорту необходимо «прибавить» какое-нибудь свойство, у него отсутствующее» [27, с. 8-9].

Роблячи висновки у статті, А.О. Сапегін підкреслює: «... маневруючи умовами температури та освітлення, можна, ... значительно повысить коэффициент размножения подопытных растений. Этим также значительно снижается масштаб скрещиваний. ...А это также увеличивает шансы получить улучшенный сорт и без слишком расширенного масштаба работы.

Итак с помощью теплиц и яровизации, ведя несколько поколений в год, такую «поправку», «ремонт» сорта можно осуществить в 1 ½ – 3 года, смотря по сложности улучшаемого признака или свойства и по числу выращиваемых за год поколений.

Предлагаемым методом можно решать и более сложные задачи...» [27, с. 9]. Він також вказує на подібний досвід «Украинского института селекции, изучающего описанный метод ускоренной селекции с зимы 1931 г., при селекционном «ремонте» нескольких сортов озимой и яровой пшеницы...» [27, с. 10].

Очікування позитивних практичних результатів від використання яровизації відобразилося і у статті «Селекция полевых растений» А.О. Сапегіна, яка увійшла до науково-популярної книжки «Сельскохозяйственная наука в СССР» (1934 р.) [28].

Проте відсутність позитивних результатів та збільшення тиску з боку прихильників концепції яровизації Т.Д. Лисенка, їх наступ на фундаментальні наукові основи селекції у наступні роки зумовили написання акад. А.О. Сапегіним науково-популярної статті «О хромосомах, расщеплении и гибридной мощности» (1936 р.) [29]. Названа стаття була надрукована у журналі «Социалистическая реконструкция сельского хозяйства», де у другій половині 30-х років ХХ ст. друкувалося багато статей, присвячених дискусії з питань генетики та селекції, результати якої мали у подальшому величезний негативний вплив на наукову політику радянського суспільства. Захищаючи здобутки генетики як теоретичної основи селекції вчений у своїй статті проводив популяризацію базових понять генетики та положень у проведенні гібридизації культур.

Зважаючи на ширину осягнення наукових напрямків А.О. Сапегіна у науково-популярних працях (роботи були направлені на популяризацію ботанічних знань, досягнень селекції та генетики, застосування математичних методів для вирішення питань дослідної справи та селекційно-генетичних досліджень) та багатоцільовість спрямування популяризації (роботи мали освітню мету, мету пропагування методів і результатів наукових досліджень, мету пропагування наукових знань) багато науково-популярних публікацій мало декілька цілей популяризації та

висвітлювало дослідження за декількома науковими галузями у поєднанні. А.О. Сапегін спрямовував свої праці для широкого кола читачів, студентів, фахівців суміжних напрямків сільськогосподарської галузі. За результатами викладеного вище можна стверджувати, що акад. А.О. Сапегін комплексно підходив до вирішення питання популяризації наукових знань, вважав науково-популяризаційну діяльність обов'язковою складовою своєї роботи.

Література

1. Сапегин А.А. Краткий учебник ботаники / А. А. Сапегин. – Одесса, 1908. – 250 с.
2. Сапегин А.А. Законы наследственности как основа селекции сельскохозяйственных растений/ А.А. Сапегин. – О.: Славянская типография, 1912. – 105 с.
3. Архів НАН України. Особова справа академіка АН УРСР А.О. Сапегіна. Арк. 1-93.
4. Сапегин А. А. Отчет о работах с озимой и яровой пшеницей в 1912, 1913 и 1914 гг. / А. А. Сапегин // Зап. Имп. О-ва сел. хоз-ва Юж. России. – О., 1915. – № 1/2. – С. 1-45 ; № 3/5. – С. 25–37.
5. Сапегин А. А. Отчет о работах с озимой и яровой пшеницей в 1915 г. / А. А. Сапегин // Зап. Имп. О-ва сел. хоз-ва Юж. России. – О., 1916. – № 6/8. – С. 6–18 ; № 9/12. – С. 10–23.
6. Сапегин А. А. Отчет о работах с озимой и яровой пшеницей в 1916 г. / А. А. Сапегин // Зап. Имп. О-ва сел. хоз-ва Юж. России. Т. 86, кн. 2. – О., 1917. – С. 179–203.
7. Сапегин А. А. Труды селекционного отдела при Одесском опытном поле : отчет о работах с озимой и ярой пшеницей в 1916 г. Вып. 3 / А. А. Сапегин ; Общество с.-х. южной России. – Одесса : Тип. акц. Ю.-Р. о-ва печатного дела, 1918. – 27 с.
8. Сапегин А.А. Краткий сводный отчет за 10 лет (1912-1922) // Труды Одесской селекционной станции. – 1922 г. – Вып. VI. Труды Одесской сельскохозяйственной селекционной станции : краткий сводный отчет за 10 лет (1912-1922). Вып. 6 / НКЗ УССР, Одесское областное управ. по опытному делу ; под ред. А. А. Сапегина. – Одесса : Издатотдел НКЗ, 1922. – 47 с.
9. Сапегин А. А. Для чего учреждена, как работает, чего достигла Одесская сельскохозяйственная селекционная станция. 1912–1922 / А. А. Сапегин ; Наркомзем, Одесская с.-х. селекц. ст. – 2-е изд., доп. – Одесса, б.г. – 23 с.
10. Два новых сорта озимой пшеницы для Степной Украины / А.А. Сапегин // Степное хозяйство. – 1922. – № 1. – С. 12-14.
11. Сапегин А. А. Определение точности полевого опыта с помощью элементов вариационной статистики / А. А. Сапегин. – О. : Изд-во отдела с.-х. пропаганды губземского дела, 1921. – 23 с.

12. Сапегин А. А. Вариационная статистика : элементарный учебник для агрономов / А. А. Сапегин. – Одесса, 1922. – 80 с.
13. Сапегин А. А. Вариационная статистика : элементарный учебник для агрономов / А. А. Сапегин. – 2-е изд., перераб. – О. : Народный Комиссариат Земледелия Украины. Одесское отд-ние изд-ва, 1922. – 80 с.
14. Генетика : этапы менделизма / под ред. и с предисл. А. А. Сапегина. – Одесса: Наркомзем Украины, 1923. – 114 с.
15. Сапегин А. А. Как улучшаются и выводятся новые сорта хлебов / А. А. Сапегин. – М.: «Новая деревня», 1923. – 20 с.
16. Баур Э. Научные основы селекции : руководство для сельских хозяйств, садоводов и лесоводов / Э. Баур ; ред. А. А. Сапегин. – М. : Новая деревня, 1924. – 103 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 331. Уповноваженого Комісії сприяння вченим РНК СРСР при РНК УРСР. – Оп. 1. – Спр. 300, арк. 13.
18. Тронько П., Прокопчук В. Український комітет краєзнавства: історія становлення й наслідки діяльності / А. А. Сапегин // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 76-95.
19. Сапегин А.А. Памятка для посетителей Украинского генетико-селекционного института / А. А. Сапегин. – О., 1929. – 12 с.
20. Сапегин А. А. Очередные вопросы селекции в СССР / А. А. Сапегин // Семеноводство. – 1930. – № 6. – С. 11-12.
21. Сапегин А. А. Очередные вопросы селекции в СССР / А. А. Сапегин // Семеноводство. – 1930. – № 7. – С. 9-11.
22. Сапегин А. А. Очередные вопросы селекции в СССР / А. А. Сапегин // Семеноводство. – 1930. – № 8. – с. 11-12.
23. Сапегин А. А. Очередные вопросы селекции в СССР / А. А. Сапегин // Семеноводство. – 1930. – № 9. – с. 11-14.
24. Сапегин А.А. Применение рентгеновских лучей в селекционных целях /А.А. Сапегин // «Социалистическое земледелие», 30 августа 1931 г. – 1931. – № 239(801). – С. 3.
25. Сапегин А.А. Рентгеномутации как источник новых сортов растений / А.А. Сапегин // Природа. – 1934. – № 9. – С. 28-31.
26. Сапегин А. А. Пути ускорения селекционной работы с полевыми растениями / А. А. Сапегин // Семеноводство. – 1933. – № 3. – с. 8-11.
27. Сапегин А. А. Мероприятия по ускорению селекции с.-х. растений / А. А. Сапегин // Семеноводство. – 1934. – № 3. – с. 3-5.
28. Сапегин А. А. Селекция полевых растений. В кн.: Сельскохозяйственная наука в СССР. / А.А. Сапегин. – М.-Л.: Сельхозгиз, 1934. – с. 47-57.
29. Сапегин А.А. О хромосомах, расщеплении и гибридной мощности /А.А. Сапегин // Социалистическая реконструкция сельского хозяйства. – 1936. – №10. – С. 69-77.

Апостол М.В. Научно-популяризаторская деятельность академика А.А. Сапегина (1883-1946 гг.).

В статье проводится исследование научно-популяризаторской деятельности акад. А.А. Сапегина. Показывается, что она имела место в направлениях популяризации ботанических знаний, селекции и генетики, использования математических методов для решения вопросов опытного дела как с образовательными целями, так и с целью пропагандирования методов и результатов научных исследований.

Ключевые слова: А.А. Сапегин, ботаника, генетика, селекция, вариационная статистика, селекционные сорта, научно-популяризаторская деятельность.

Apostol M.V. The scientific popularization activities of Academician A.O. Sapelin (1883-1946).

The article gives the study of scientific popularization activities of Academician A.O. Sapelin. It is shown that it occurred to popularize botanical knowledge, selection and genetics, the use of mathematical methods for solving the problems of experimental work as with educational purposes and for the purpose of promoting the methods and results of scientific research.

Keywords: A.O. Sapelin, botany, genetics, selection, variation statistics, selection varieties, scientific popularization activities.

УДК 631.117.4(477) Мас

Вергунов В.А.

ДЕРЕБЧИНСЬКЕ ДОСЛІДНИЦТВО БАРОНА А.А. МАСА ДЛЯ ПОТРЕБ ВІТЧИЗНЯНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Методом історико-наукового аналізу досліджено життєвий і творчий шлях великого землевласника, громадського діяча, одного із організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні – барона Аріста Маса. Розглянуто проблематику досліджень Дерєбчинського дослідного поля під його безпосереднім керівництвом. Визначено основні напрями ведення сільського господарства та досягнення у різних його галузях. Охарактеризовано освітню, громадську та меценатську діяльність барона А.А. Маса для потреб сільського господарства.

Ключові слова: Аріст Мас, Дерєбчинське дослідне поле, Київське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, сільськогосподарська дослідна справа, сільське господарство, С.М. Богданов, В.Г. Ротмістров, Ф.Л. Любанський.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат та ювілеїв у 2015 році» № 184 – VIII від 11 лютого 2015 р. з метою «... консолідації та розвитку історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті...» [1], 29 вересня 2015 р. відбудуться святкування з нагоди 150-річчя від дня заснування Полтавського товариства сільського господарства. Серед його найвидатніших здобуків на перше місце слід поставити створення у 1884 р. першої постійно діючої галузєвої казенної дослідної інституції – Полтавського дослідного поля, що відіграло видатну консолідуючу роль в «онаучуванні» вітчизняного сільського господарства й остаточному переведенні його наприкінці XIX ст з поняття